FABINY TIBOR

A „Stirring" fogalma a 14. századi *The Cloud of Unknowing* című műben és annak két magyar fordítási kísérlete (*A Megnemismert felhője*, *A tudatlanság felhője*)

I.

A középkori angol irodalom és egyúttal az angol misztika fénykora a 14. század. Az irodalomban Geoffrey Chaucer, William Langland alkotásainak és a névtelen középangol nyelvű remekműveknek (*Gawain és a zöld lovag – Sir Gawain and the Green Knight*; *Gyöngy – Pearl*) évszázada ez. Az angol misztikában Richard Rolle (1290-1359), Walter Hilton (1340-1396) és a „két norfolki hölgy,"[1] Julian of Norwich (1342-1416) s Margery Kempe (1373-1438) látomásai is ekkor keletkeztek.

A 14. század közepén született az angol misztikus irodalom gyöngyszeme, a *The Cloud of Unknowing*. A mű szerzője ismeretlen, minden bizonnyal pap, sőt szerzetes lehetett, egyesek szerint karthauzi. A könyv hetvenöt hosszabb-rövidebb fejezetből áll, az írás elején mindegyik címét felsorolja a szerző. A mű megszólítottja egy fiatal tanítvány, talán egy ifjú novícius lehetett.

A könyv szerzőjére egyértelműen az 5. vagy 6. századi Dionüsziosz Areopagitész *De mystica theologia* című munkája hatott – a 70. fejezetben név szerint is hivatkozik rá. A középangol szerzőnek további hat munkát is tulajdonítanak: ezek egyike Dénes művének rövidített fordítása (*Deonise Hid Diuinite*); a másik a skót származású Szentviktori Richard (1120-1173) *Benjamin minor* (Kisebbik Benjamin) című művének fordítása (*A Treatise of the Study of Wisdom of That Man Called Benjamin*); valamint további négy traktátus: *The Book of Privy Council* (Titkos tanácsok könyve); *The Epistle of Prayer*; *The Epistle of Discretion in the Stirrings of Soul*; és a *Treatise of Discerning of Spirits*. Az első kivételével e misztikus iratokat 1521-ben, az angol humanizmus hajnalán Henry Pepwell nyomtatásban is megjelentette a *The Castle of Self-Knowledge* című kvarto-formátumú gyűjteményében.[2]

A *The Cloud of Unknowing* kritikai kiadását a *The Book of Privy Council*lal együtt Philip Hodgson jelentette meg 1944-ben[3] az Oxford University Press és a The Early English Text Society gondozásában. A további öt traktátus kritikai kiadása szintén

[1] H. Wansbrough: *The Use and Abuse of the Bible. A Brief History of Biblical Interpretation*, T&T Clark, 201, 91-103.

[2] http://www.fullbooks.com/The-Cell-of-Self-Knowledge-1.html (2011. május 15.)

[3] P. Hodgson (ed.), *The Cloud of Unknowing and the Book of Privy Counselling*, Early English Text Society, Oxford University Press, 1944. A szöveg szakirodalmi értékeléséről ld. W. Johnston: *The Mysticism of The Cloud of Unknowing*, New York, Fordham University Press 2000.

Philip Hodgson munkája, ezek 1958-ban jelentek meg (reprintben 1990-ben újra).[4] A *The Cloud of Unknowing*-nak több mai angol fordítása és kiadása is van.[5]

A *The Cloud of Unkowing* magyarul először *A Megnemismert felhője* címen a *Titkos tanácsok könyvé*vel együtt jelent meg 1987-ben Lukács László piarista atya fordításában egy olyan kötetben (Vigilia könyvek), amelyik Hans Urs von Balthasar *A keresztény elmélkedés*ről szóló írását is tartalmazta.[6]

Hét évvel később az Erasmus kiadó Losonci Gábor fordításában *A tudatlanság felhője* címmel jelentette meg ugyanezt a szöveget.[7] Ez utóbbi kiadás érdekes módon nem hivatkozik az előző fordításra és kiadásra.

A szerző az ajánlásban egyértelműen nyilvánvalóvá teszi, hogy kiknek nem ajánlja, és kiknek ajánlja e könyvet. E néhány sort mindkét magyar fordításban idézem:

> „Ami pedig a világi fecsegőket, hencegőket, szőrszálhasogatókat, minden lében kanál pletykafészkeket és az akadékoskodókat illeti, nagyon remélem, rá se néznek erre a könyvre. Nincs szándékomban nekik írni, s remélem, hogy nem avatkoznak bele a dolgomba… Akadhatnak azonban olyanok, akik most tevékeny életet élnek, a kegyelem segítségével azonban felfoghatják e könyv mondanivalóját. Azokra gondolok, akik a lényük mélyén megérzik a Lélek titokzatos munkálkodását, amely szeretetre ösztönzi őket. Nem állítom, hogy folytonosan érzik ezt az *ösztönzést*, mint a szemlélődésben jártas emberek, lényük legmélyén azonban időnként megízlelnek valamit a szemlélődő szeretetből." (Lukács, 14.)[8]

4 P. Hodgson (ed.), *Deonise Hid Divinite and Other Treatises on Contemplative Prayer related to The Cloud of Unknowing*, Early English Text Society, Oxford University Press, 1958, Kraus Reprint Millwood, N.Y., 1990.

5 C. Wolters (transl., ed.): *The Cloud of Unknowing and Other Works*, London, Penguin Books, 1961, 1978; P. J. Gallacher (ed.), *The Cloud of Unknowing*, Kalamazoo, Michigan: Medieval Institute Publications, 1997 – ez Hodgson kritikai kiadásának modern átírása.

6 *A Megnemismert felhője*. Ford. Lukács L.; H. U.von Balthasar: *A keresztény elmélkedés*. Ford. Kalász István, Budapest, Vigilia, 1987.

7 *A tudatlanság felhője. Könyve a szemlélődésnek, melyben a lélek egyesül Istennel*. Ford. Losonci G., Erasmus Kiadó, 1994.

8 „Fleschely janglers, opyn preisers and blamers of hemself or of any other, tithing tellers, rouners and tutilers of tales, and alle maner of pinchers, kept I never that thei sawe this book… but yif it be to thoo men the whiche, though al thei stonde in actyveté bi outward forme of levyng, nevertheles yit bi inward stering after the privé sperit of God, Whos domes ben hid, thei ben ful graciously disposid, not contynowely as it is propre to verrey contemplatyves, bot than and than to be parceners in the hieghst pointe of this contemplative acte…" (Hodgson / Galacher, 2-3.) Modern angol átírásban: „I do not mind at all if the loud-mouthed, or flatterers, or mock-modest, or fault-finders, gossips, tittle-tatters, talebearers, or any sort of gumbler, never see this book. I have never meant to write for them… But it will mean something to those who, though 'active' according to their outward mode of life, are, by the inner working of the spirit of God – his judgements are unsearchable – disposed

„A lepcsesszájúak, a hízelkedők, a kákán is csomót keresők, a hamis hírek kufárai, a rágalmazók, a tudálékosok akár ne is lássák ezt a könyvet: nem nekik írtam… de jusson el a könyv azokhoz, akik jóllehet szintén tevékeny életet élnek, belső indíttatást éreznek Isten valósága iránt, s kegyelméből hajlandóság támad bennük, hogy közelebb kerüljenek a Kifürkészhetetlenhez; még akkor is, ha ezt az indíttatást nem folytonosan érzik, mint az igazi szemlélődők, hanem csak olykor-olykor *mozdul* meg bennük a vágy a szemlélődés iránt." (Losonci 6.)

II.

Tanulmányom témája a *The Cloud of Unknowing* egyik kulcsfogalma, amely már az ajánlásban is megjelent: a „stirring". A kifejezés „mozdulást", „moccanást", „ösztönzést", „indíttatást", „késztetést", „vallási érzelmet", „indulatot" jelent. A kifejezés több mint hatvan alkalommal fordul elő az eredeti szövegben.

Hans-Jürgen Diller mutat rá egy tanulmányában, hogy az angol nyelvben az „emotion" jellegzetesen modern kifejezés (először csak 1579-ben fordul elő), s a neki megfelelő lexémák a középangol nyelvben az „affection", „passion", „feeling" és „stirring."[9]

A *Felhő* második fejezetének címe is már a „stirring" szót használja: „A schort *stering* to meeknes and to the werk of this book." „Rövid buzdítás az alázatra és a szemlélődésre" (Lukács); „Biztatásként az alázatra és a könyv munkájára" (Losonci). A szerző tehát saját szándékaként is a „stirring"-et mint buzdítást, biztatást, megmozdítást, elindítást jelöli meg, s a kontemplációt – mint később is mindig következetesen – „munka"-ként határozza meg.

A harmadik fejezet első mondata így hangzik: „Lift up thin herte unto God with a meek *steryng* of love; and mene Himself, and none of His goodes. (Hodgson 16). „Ezt kell tenned: emeld föl szívedet az Úrhoz olyan *szelíden áramló szeretettel*, amely önmagáért vágyódik rá, nem pedig ajándékiért (Lukács 17); „A szeretet alázatos *moccanásával* emeld fel szívedet Istenhez; és Istent értem, nem pedig bármilyen javát" (Losonci 9.).

Misztika és antropológia

Ezen a ponton utalhatunk a misztika és az antropológia kapcsolatára. A *The Cloud of Unknowing* a 4. fejezetben különbséget tesz minden értelmes emberi lény kétféle

towards contemplation. Not continually, may be, as in the case of true contemplatives, but now and then willing to share in the deep things of contemplation." (Wolters 44.)

9 H. J. Diller, *Affection, Passion, Feeling, Stirring: Towards a Pre-History of the Category 'Emotion.'* In: Paul Michel (ed.): Unmitte(i)lbarkeit: *Gestaltungen und Lesbarkeit von Emotionen*, Zürich, Pano Verlag, 2005, 155-91.

„munkája," („*Worching might*"), azaz képessége között; az egyik a „*knowyng might,*" a másik pedig a „*lovyng might*":

> Az értelmes teremtmények, vagyis az emberek és az angyalok két alapvető képességgel rendelkeznek: a megismerés és a szeretet hatalmával. Értelmével senki sem tudja egészen felfogni a teremtetlen Istent. De a maga módján mindegyikünk egészen megragadhatja őt a szeretetével. (Lukács 19).

> Miután minden értelmes teremtés, angyal és ember, rendelkezik egy elsőrendű munkás képességgel, amelyet a tudás képességének nevezek, és egy másik munkás képességgel, amelyet a szeretet képességének nevezek, az első számára Isten örök talány marad, de a második, a szeretet képessége felfoghat belőle annyit, amennyi elég. (Losonci 12.)[10]

Stirring és Affection (A Felhő *szerzője és Jonathan Edwards)*

Láttuk, hogy a „stirring" jelentése közel áll az „affection" értelméhez. Azt is érzékeltük, hogy a „stirring" mozdítást, indítást, beindítást sugall.
A „reason" és az „affection" közti különbségtétel Szentviktori Richard *Benjamin minor*-jában is megtalálható.[11]

Négy évszázaddal a *The Cloud of Unknowing* keletkezése után 1746-ban Ameriká-

[10] „alle resonable creatures, aungel and man, hath in hem, ilchone by hem-self, o principal worching might, the whiche is clepid a knowable might, and another principal worching might, the whiche is clepid a lovyng might: of the whiche two mightes, to the first, the whiche is a knowyng might, God, That is the maker of hem, is evermore incomprehensible; and to the secound, the whiche is the lovyng myght, in ilchone diversly He is al comprehensible at the fulle, insomochel that o lovyng soule only in itself, by vertewe of love, schuld comprehende in it Hym that is sufficient at the fulle – and mochel more, withoute comparison – to fille alle the soules and aungelles that ever may be." (Hodgson 18-19.) Modern angol átírásban: „All rational beings, angels and men, possess two faculties, the power of knowing and the power of loving. To the first, to the intellect, God who made them is forever unknowable, but to the second, to love, he is completely knowable, and that by every separate individual. So much so that the loving soul by itself, through its love, may know for itself him who is incomparably more than sufficient to fill all souls that exist." (Wolters 63.)

[11] „Richard of Saint Victor, in a book that he maketh of the study of wisdom, witnesseth and saith that two mights are in a man's soul, given of the Father of Heaven of whom all good cometh. The one is reason, the other is Affection; through reason we know, and through Affection we feel or love. / Of reason springeth right counsel and ghostly wits; and of Affection springeth holy desires and ordained feelings. And right as Rachel and Leah were both wives unto Jacob, right so man's soul through light of knowing in the reason, and sweetness of love in the Affection, is spoused unto God. By Jacob is understanden God, by Rachel is understanden reason, by Leah is understanden Affection." A *Pistle of Discretcioun of Stirings*, In: *Deonise Hid Diuinitie, and Other Treatises on Contemplative Prayer related to The Cloud of Unknowing*, Ed. Phyllis Hodgson, Early English Text Society, Oxford University Press, 1958, Kraus Reprint Millwood, N.Y., 1990, 12.

ban születik meg a vallási antropológia és valláspszichológia mindmáig klasszikus műve, Jonathan Edwards (1703-1758) *A Treatise on Religious Affection*-je, melyet a magyar fordító vitatottan, de szerintem helyesen *Értekezés a vallási indulatokról* címen adott vissza. Edwards szinte ugyanazokkal a szavakkal írja le az ember két képességét, mint a középkori szerző:

> Isten két képességgel ruházta föl az emberi lelket: az egyik révén képes a lélek az észlelésre és elmélkedésre, a megismerésre, megfigyelésre és megítélésre; ezt nevezik *értelemnek*. A másik képesség révén a lélek nem egyszerűen észlel és megért, hanem valamilyen hajlandóságot is mutat a megfigyeltek vagy a meggondoltak tekintetében, vagy vonzódik irántuk, vagy pedig húzódozik tőlük, ellenszenvvel viseltetik irántuk; másként szólva e képesség révén a lélek nem csupán közömbös megfigyelőként látja a dolgokat, hanem kedveli vagy megveti őket, örül nekik vagy haragszik rájuk, helyesli vagy rosszalja őket. Ez a képesség különféle neveket kapott, időnként *hajlamnak* mondják, az általa meghatározott vagy vezérelt tevékenységre való tekintettel akarat néven is emlegetik; a *lelket* pedig a képesség tekintetében gyakorta *szívnek* nevezik… E képesség élénkebb és hathatósabb megnyilvánulásait nevezzük *indulatoknak*.[12]

A *Felhő* szerzője tehát egyértelműen vallja, hogy Isten megismerése nem racionális értelemmel, hanem hajlandósággal, vágyódással, indulattal, a szívvel, azaz szeretettel lehetséges.

Edwards kérdése azonban az „affection" kapcsán elsősorban az, hogy az indulat milyen irány*ba* tart (ha a szép felé, akkor vonzódást, ha a rút felé, akkor visszataszítást tanúsít); míg a *Felhő* szerzője elsősorban azt firtatja, hogy a „stirring" milyen irány*ból* jön.

[12] Jonathan Edwards, *Értekezés a vallási indulatokról*, Ford. Pásztor Péter, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 19-20. old. Angolul: „God has endued the soul with two faculties: one is that by which it is capable of perception and speculation, or by which it discerns, and views, and judges of things; which is called the understanding. The other faculty is that by which the soul does not merely perceive and view things, but is some way inclined with respect to the things it views or considers; either is inclined *to 'em*, or is disinclined and averse *from* them; or is the faculty by which the soul does not behold things, as an indifferent unaffected spectator, not either as liking or disliking, pleased or displeased, approving or rejecting. This faculty is called by various names: it is sometimes called the *inclination*: and, as it has respect to the actions that are determined and governed by it, is called the will: and the *mind*, with regard to the exercises of this faculty, is often called, the *heart*… And it is to be noted, that they are these more vigorous and sensible exercises of this faculty, that are called the *affections*." In: Jonathan Edwards, *A Treatise on Religious Affection*, J. Smith, New Haven, Yale University Press, 1959, 96-97. old.

Próza-traktátus a „Stirring"-ről

Itt kell utalnunk a *Felhő* szerzőjének egyik prózai traktátusára (*A Pistle of Discretcioun of Stirings*), amelyik kifejezetten a „stirring" kérdéséről szól. Formáját tekintve ez az irat is egy olyan „lelki barát"-nak („ghostly friend in God") szóló levél, aki tanácsot kért a szerzőtől saját „stirring"-jeiről, benső hajlamairól („inward disposition"), s az ezzel kapcsolatos kérdésekről: a böjtölésről, az önmegtartóztatásról, a magányról s általában a spirituális élet buktatóinak elkerüléséről. A szerző úgy látja, hogy fiatal barátjának hirtelen „stirring"-jei is vannak, s ez veszélyes is lehet. Az Isten által meg nem szelídített lélek „stirring"-jei mohóságból, emberi rajongásból és önkényességől is adódhatnak. A böjtölést, a magányt túlzásba is lehet vinni. Az imádságra éppen azért van szükség, hogy kiszűrjük az emberi indulatokat.

A „stirring" – írja a szerző – két forrásból jöhet: az egyik, a hiteles, a kegyelemből; a másik viszont a környezetünk szolgai majmolásából származhat, amikor csak azért akarunk valamiképpen viselkedni, mert mások is így viselkednek. Hogy ez utóbbi veszélyt elkerülje, az ember vizsgálja meg önmagát: vajon a szeretet és a jámborság bővelkedéséből származnak-e ezek az indulatok, vagy esetleg a külvilágból érkezve támadják meg érzékszerveink ablakain át a lelkünket?[13]

Az embernek vigyáznia kell, hogy megtartsa a kegyelemből kapott szeretet „stirring"-jét, s hogy a lelki látást ne pazarolja el, vagy szórja szét. Az elővigyázatos ember már belülről fogja tudni, mikor kell beszélnie vagy hallgatnia.[14]

Aki az Isten iránti „blind stirring of love"-ban hűségesen kitart, az hamarosan megkapja a kontempláció lelkét, a helyes önismeretet, azt a kegyelmet, amelynek alapján már maga is tudni fogja, hogy mikor kell beszélni vagy hallgatni, enni vagy böjtölni, emberek között lenni vagy magányosan élni. Minden egyéb emberi és saját értelemből származó „stirring" haszon nélküli, és eltévelyedéshez vezet.[15]

[13] „And therefore beware, and prove well thy stirrings, and whence they come; for how so thou art stirred, whether from within by grace, or from without on ape's manner, God wote, and I not. Nevertheless this may I say thee in eschewing of perils like unto this: look that thou be no ape, that is to say, look that thy stirrings to silence or to speaking, to fasting or to eating, to onliness or to company, whether they be come from within of abundance of love and of devotion in the spirit and not from without by the windows of thy bodily wits, as thine ears, and thine eyes." In: *A Pistle of Discretcioun of Stirings*, in: *Deonise Hid Diuinite and Other Treatises on Contemplative Prayer related to The Cloud of Unknowing*, Ed. Phyllis Hodgson, Early English Text Society, Oxford University Press, 1958, Kraus Reprint Millwood, N.Y., 1990, 68-69. old.

[14] „If thou keep whole thy *stir*ring of love that thou mayst feel by grace in thine heart, and scatter not thy ghostly beholding therefrom then that same that thou feelest shall well conne tell thee when thou shalt speak and when thou shalt be still, and it shall govern thee discreetly in all thy living without any error, and teach thee mistily how thou shalt begin and cease in all such doing of kind with a great and sovereign discretion." (Hodgson, A Pistle 75).

[15] „so that thus, by experience of such a blind stirring of love unto God, a contemplative soul cometh sooner to that grace of discretion for to conne speak, and for to conne be still, for to conne eat, and for to conne fast, for to conne be in company, and for to conne be only, and all such other, than by any such singularities as thou speakest of, taken by the *stir*rings of man's own wit and his will within

„Stirring" és az „atom" ideje

A *The Cloud of Unknowing* negyedik fejezete a pillanat jelentőségéről, a „stirring" idejéről is szól. Az elmélkedés „munkája" nem kíván több időt egy „atomnál:" „ez az idő legkisebb része, …már nem osztható. Ez az az idő, amelyről írva vagyon, hogy számot kell majd adnod, miként használtad föl… És helyesen van, hogy számot adjál róla, mert nem hosszabb és nem rövidebb, mint egy moccanás akaratodban, amely lelked első tevékeny része." (Losonci 11.)[16] Az idő lényege tehát nem a mennyiség, hanem a minőség, nem a tartam, hanem a tartalom.

> „Nagyon ügyelj tehát az időre; arra, hogy hogyan töltöd el. Nincs ennél értékesebb. Ezt könnyen beláthatod, ha arra gondolsz, hogy a mennyet egyetlen szempillantás alatt megnyerheted vagy elveszítheted. Isten, az idő Ura, nem a jövőt bízta rád, hanem a jelent, percről percre, mivel ez a teremtett világ törvénye, és Isten nem mond ellent önmagának. Az idő van az emberért, nem pedig az ember az időért. Isten, a természet Ura, megvárja döntéseinket, amelyek egymást követik az időben. Az utolsó ítéleten nem mentegetőzhetünk így Isten előtt: 'Túlterheltél az idővel, pedig én csak *a jelenben voltam képes élni*'." (Lukács 20.)

> Ügyelj hát az időre, hogy miképpen töltöd. Semmi sem értékesebb az időnél, egy picinyke pillanatban nyerheted meg és veszítheted el a mennyországot. Nyilvánvaló jele annak, hogy az idő érték: Isten, aki az időt adja, sohasem ad két időt egyszerre, de egyiket a másik után. Mégpedig azért, mert nem változtat teremtése rendjén. Az időt az embernek hozza létre, nem az embert az időnek. Isten, aki a természet, az egyetem, az értelem irányítója, nem adja előbb a pillanatot, hogysem az értelem *moccanna* az ember lelkében, amely *moccanás* megfelel az idő *moccanásának*. Így az ember, amikor idejéről számot kell adnia ítélete napján, nem védekezhet, szólván: két időt adtál, és nem csak egyet *moccant* egyszerre a lelkem. (Losonci 13.)[17]

in himself, or yet by the ensample of any other man's doing without, what so it be. For why, such strained doings under the *stir*rings of kind, without touching of grace, is a passing pain without any profit; but if it be to them that are religious, or that have them by enjoining of penance, where profit riseth only because of obedience, and not by any such straitness of doing without; the which is painful to all that it proveth." (Hodgson, *A Pistle* 76).

16 „It is neither lenger ne schorter then is an athomus; the whiche athomus, by the diffinicion of trewe philisophres in the sciens of astronomye, is the leest partie of tyme; and it is so litil that, for the littilnes of it, it is undepartable and neighhonde incomprehensible. This is that tyme of the whiche it is wretyn: Alle tyme that is goven to thee, it schal be askid of thee how thou haste dispendid it. And skilful thing it is that thou geve acompte of it; for it is neither lenger ne schorter, bot even acording to one only *steryng* that is withinne the principal worching might of thi soul, the whiche is thi wille."

17 „And therfore take good keep into tyme, how that thou dispendist it. For nothing is more precious than tyme. In oo litel tyme, as litel as it is, may heven be wonne and lost. A token it is that time is precious: for God, That is gever of tyme, geveth never two tymes togeder, bot ichone after other. And

Az embernek figyelnie kell a kegyelem, az üdvösség órájának „most"-jára. Ennek elmulasztása végzetes lehet: „Mert a kegyelem mindig hirtelen, és a maga idejében érkezik, lelked idejének egy pillanata hirtelen lendül Isten felé, mint szikra a szénben. Csodálatos, hány pillanat, hány *moccanás* fér egy órába ebben a munkában; mégis, egyetlen pillanat a számtalan között, melyben hirtelen és tökéletesen sikerül elfelejtened a teremtést." (Losonci 14.)[18]

Van igaz és hamis szemlélődés. Az igazi szemlélődést „a szeretet alázatos, vak moccanása" (Losonci 15), „a vakon áramló szeretet" (Lukács 21) szüli; míg annak hamis utánzatait: az ábrándozást, a fantáziálást e vakon moccanó szeretet ellentéte, a büszkeség, a kíváncsiság, az emberi képzelőerő eredményezi.[19] A szerző itt is óva figyelmezteti tanítványát: nehogy emberi értelemmel vagy képzelődéssel próbáljon közelíteni Istenhez. Isten csak a sötétség, a tudatlanság felhőjén keresztül közelíthető meg:

> Mert Istent lehet szeretni, de elgondolni nem… *vágyakozó szeretettel* próbálj áthatolni a tudatlanság felhőjén. Üsd a felhőbe sóvárgó szereted kopját, és bármi történjék, eszedbe ne jusson, hogy meghátrálj! (Losonci 17.)[20]

Azt is világossá teszi, hogy a „blind stirring of love," a „szeretet vak moccanása" (Losonci 24), „a szeretet vak vágya Istenre" (Lukács 30) a legmagasabb fokú istenélmény ezen a földön:

this He doth for He wil not reverse the ordre or the ordinel cours in the cause of His creacion. For tyme is maad for man, and not man for tyme. And therfore God, That is the rewler of hy kynde, wil not in the gevyng of tyme go before the *steryng* of kynde in a mans soule; the whiche is even acordyng to o tyme only. So that man schal have none excusacion agens God in the Dome and at the gevyng of acompte of dispendyng of tyme, seiing: 'Thou gevest two tymes at ones, and I have bot o *steryng* at ones.' " (Hodgson 20.)

18 „For yif it be trewlich conceyved, it is bot a sodeyn *steryng*, and as it were unavisid, speedly springing unto God as sparcle fro the cole. And it is merveylous to noumbre the *sterynge*s that may be in one oure wrought in a soule that is disposid to this werk. And yit, in o *steryng* of alle theese, he may have sodenly and parfitely for-geten alle create thing." (Hodgson 22.)

19 „And here mowe men schortly conceyve the maner of this worching, and cleerly knowe that it is fer fro any fantasie, or any fals ymaginacion, or queynte opinion; the whiche ben brought in, not by soche *a devoute and a meek blynde STERING of love*, bot by a proude, coryous, and an ymaginatiif witte. Soche a proude, corious witte behoveth algates be born doun and stifly troden doun under fote, yif this werke schal trewly be conceyvid in pureté of spirite." (Hodgson 22.) Modern angol átírásban: „This is then, in brief, how it works. It is obviously not make-believe, nor wrong thinking, nor fanciful opinion. These would not be the product of a devout and humble love, but the outcome of the pride and inventiveness of the imagination. If this work of grace is to be truely and genuinly understood, all such proud imaginings must ruthlessly be stamped out!" (Wolters 57.)

20 „And thou schalt step aboven it stalworthly, bot listely, *with a devoute and a plesing stering of love*, and fonde for to peerse that derknes aboven thee. And smyte apon that thicke cloude of unknowyng with a scharp darte of longing love, and go not thens for thing that befalleth." (Hodgson 26.)

a szeretet vak *moccanása* Isten puszta valósága felé lelkedben hasznosabb, jobb és Istennek tetszőbb, és tetszőbb a szenteknek és az angyaloknak. Igen, akár élők, akár halottak, a tudatlanság felhőjén áthatolni sóvárgó szeretet jobb nekik, és neked is jobb, mint ha szemlélődésed tárgyául a szenteket vagy az angyalokat választanád, avagy az üdvösség hangját hallgatnád. (Losonci 24.)

a szeretet vak vágya Istenre egymagában értékesebb, Istennek és a szenteknek tetszőbb, fejlődésed szempontjából hasznosabb, mint bármi más, amit tehetnél. Számodra pedig nagyobb kegyelem, ha megtapasztalod e szeretet belső vonzódását a Megnemismert felhőjének sötétjében, mint elmélkedned az angyalokról és a szentekről, vagy hallgatnod a mennyei boldogság ujjongó énekét. (Lukács 30.)[21]

A „stirring" és a bűn – a bűn moccanása

A könyv tizenegyedik fejezete nyilvánvalóvá teszi, hogy nemcsak a szeretet moccanhat Isten iránt, hanem az emberben lakó bűn is – Isten ellen.

„szeretném, ha felismernéd magadban a bűnös gondolatokat, amikor először *moccannak*, és csírában fojtanád el őket, vagy legalábbis ebben az értelemben iparkodnál, nehogy később bűnbe vigyenek. Mert azt mondom neked: aki semmibe veszi ezeknek a gondolatoknak az első *mozdulását* – jóllehet ezzel nem követ el bűnt –, nem fogja elkerülni, hogy bocsánatos bűnbe essék" (Losonci 27).[22]

Böjtöléssel, önkínzással az ember nem védekezhet a bűn ellen, „mert az továbbra is megmarad, mozdul és feltüremkedik" (Losonci 28).[23] Mi több, bármennyire is fontos a zokogó bűnbánat, még ez sem elég védekezés a bűn ellen. Mária jobb része

[21] „it is more profitable to the helthe of thi soule, more worthi in itself, and more plesing to God and to alle the seintes and aungelles in heven – ye! and more helply to alle thi freendes, bodily and goostly, quik and dede – soche a *blynde steryng of love unto God for Himself*, and soche a privé love put upon this cloude of unknowyng; and beter thee were for to have it and for to fele it in thin affeccion goostly, then it is for to have the ighe of thi soule openid in contemplacion or beholding of alle the aungelles or seyntes in heven, or in hering of alle the mirthe and the melody that is amonges hem in blisse." (Hodgson 34.)

[22] „I wolde that thou chargedist iche a thought, and *iche a steryng* after that it is, and for I wolde that thou travailedist besily to distroie the *first steryng* and thought of thees thinges that thou maist thus synne inne.
For o thing I telle thee: that who chargeth not, or setteth litil bi the first thought – ye, though al it be no sinne unto him – he, that whosoever that he be, schal not eschewe rechelesnes in venial sinne." (Hodgson 38.)

[23] „Yit wil stering and rising of synne be in thee." (Hodgson 39.)

azonban, a „*szeretet vak mozdulása*" „nem csupán gyökerestül tépi ki a bűnt, de egyszersmind minden erénynek gyökere." (Losonci 29)[24]

A bűn „stirring"-je késztet mások megítélésére és önvádaskodásra

A *Felhő* szerzője többször is élesen kifakad embertársaink megítélése ellen, például a 29. és az 55. fejezetben. Mindez ugyanis a bűn „stirring"-jéből adódik. A huszonkilencedik fejezet szelíden, az ötvenedik már keményen fogalmaz:

> Én igazán remélem, hogy az Ítélet napján igazság lesz, és Istent tisztán, teljes ragyogásában láthatjuk. Akkor sokan, akit közönséges vétkesként lenéztünk, és olyanok, akik szörnyű bűnt vettek a lelkükre, talán a szentek között ülnek majd Isten tekintetében. Mások viszont, akik most egészen szentnek látszanak, és soha halálos bűnbe nem estek, bűbánatban ülnek majd a pokol ördögei között. (Losonci 50.)[25]

> Egyes embereket az ördög úgy téveszt meg, hogy nagy vágyat és hőséget gerjeszt bennük Isten törvényének megtartására s arra, hogy elpusztítsák másokban a bűnt… Ezek az emberek aztán mindenkit lehordanak bűneik miatt, mintha lelkük üdve rájuk lenne bízva: s azt hiszik, nem cselekedhetnek másként Isten kedvére, ezért feddik társaikat minden vétkükért, amit csak látnak, és azt mondják, a könyörületesség tüze és az Úr szeretete indítja erre őket szívükben. Hanem hazudnak: mert agyukban és képzeletükben a pokol tüze ég. (Losonci 81.)[26]

Ugyanakkor az önvádaskodás is ölthet kóros méreteket. A bűn „stirring"-jére, föltolulására csak a szeretet forró mozdulásával, a felejtés vastag felhőjének betakarásával lehet felelni. A modern pszichológia felismerését, a szeretet gyógyító erejét hirdeti a 14. századi misztikus:

[24] „It distroieth not only the grounde and the rote of sinne, as it may be here, bot therto it geteth vertewes." (Hodgson 39.)

[25] „Now trewly I hope that on Domesday schal be fayre, when that God schal be seen cleerly and alle His giftes. Thanne schal somme that now ben dyspisid and sette at lytil or nought as comon synners, and paraventure somme that now ben horrible synners, sitte ful seemly with seyntes in his sight; when somme of thoo that semen now ful holy and ben worschepid of men as aungelles, and somme of thoo yit paraventure that never yit synned deedly, schul sitten ful sory amonges helle calves." (Hodgson 64-65.)

[26] „Som men the feende wyl disceyve on this maner. Ful wonderfuly he wol enflaume here braynes to meinteyne Goddes lawe, and to distroie synne in alle other men… Alle men wil thei reprove of theire defautes, right as thei had cure of theire soules. And yit hem think that thei dur not elles for God. Bot thei telle hem here defautes that thei see; and thei sey that thei ben steryd therto by the fiire of charité and of Goddes love in theire hertes. And trewly thei lighe, for it is with the fiire of helle wellyng in theire braynes and in theire ymaginacion." (Hodgson 102.)

> Ha pedig valamilyen múlt bűn gondolata vagy bűnös szándék képzete mégis Isten és közéd tolakodna, állhatatosan emelkedj fölé, és kíséreld meg, hogy betakard a felejtés vastag felhőjével, mintha sosem követték volna el, se magad, se mások életében. Ha gyakran föltolulnak, gyakran tapodd le őket, röviden: ahányszor csak megjelennek. (Losonci 51.)[27]

A „Stirring" nem ember, hanem Isten munkája

A huszonhatodik fejezet világossá teszi, hogy bár az embernek iparkodnia kell megmaradni a tudatlanság felhőjében, s lankadatlan szeretettel kell sóvárognia Isten iránt, a „munka" csak Isten kegyelmével végezhető.

> Miben áll pontosan ez a munka? Nem a szeretet odaadó *moccanásában*, amely állandóan szándékodban áll, nem magadtól, hanem a mindenható Isten kezétől, aki mindig kész erre a munkára a hajlandó lélekben, amely eljutott addig, hogy képes legyen a szemlélődésre. Miben hát? Bizonyosan abban áll, hogy a teremtés egészét a felejtés felhője alá rejtsük. Ez az egész munka, azaz ez az ember munkája Isten kegyelmével. A szeretet mozdulása – az már Isten munkája. Végezd munkádat! Ígérem neked, nem fogsz kudarcot vallani. (Losonci 47.)

> De áruld el, miért olyan nehéz mindez? Kétségtelen, hogy az *akaratot folyton serkentő* lángoló szeretet nem fájdalmas. Nem, hiszen ezt Isten műveli bennünk mindenható erejével. Különben is, Isten mindig örömmel működik annak szívében, aki minden lehetséges módon előkészítette az utat az ő kegyelme számára. Akkor hát miért olyan fáradságos ez a gyakorlat? Szüntelenül harcolnunk kell azért, hogy elűzzük szétszórtságunkat, s betereljünk mindent a Feledés felhője alá, amiről már beszéltünk. Ez pedig fájdalmas vesződés. Az ember azonban csak azért küzdhet, hogy fölkészüljön Isten cselekvésére: egyedül ő képes felébreszteni bennünk a szeretetet. De kitartóan tedd a magad feladatát, s akkor Isten is biztosan megteszi a magáét. (Lukács 53.)[28]

[27] „And than, yif it so be that thi fordone specyal dedes wil alweis prees in thi mynde bitwix thee and thi God, or any newe thought or *steryng of any synne* outher, thou schalt stalworthly step aboven it with a *fervent sterying of love*, and treed hem down under thi fete. And fonde to cover hem with a thicke cloude of forgetyng, as thei never had ben don in this liif of thee, ne of other man outher. And yif thei ofte rise, ofte put theim doun and, schortly to sey, as ofte as thei rise, as ofte put theim doun." (Hodgson 66.)

[28] „Bot I pray thee, wherin schal that travayle be? Sekirly not in that *devoute steryng of love* that is contynuely wrought in his wille, not by himself bot by the hande of Almighty God, the whiche is evermore redy to wirche this werk in iche a soule that is disposid therto, and that doth that in him is, and hath do longe tyme before, to able him to this werk. Bot wherin than is this travayle, I pray thee? Sekirly this travaile is al in tredyng doun of the mynde of alle the creatures that ever God maad, and in holdyng of hem under the cloude of forgetyng namyd before. In this is alle the traveyle; for this is mans

A „Stirring" megtisztulása – a könyv konklúziója

Előadásunkban nemcsak a *The Cloud of Unknowing* sokoldalú, gazdag üzenetére nem térhettünk ki, de még a szűken választott témánk, a „Stirring," e 14. századi misztikus olvasmányon vörös fonalként végighúzódó, de asszociációs mezejében igencsak szerteágazó fogalom jelentéseit sem világíthattuk meg a maga teljességében.

A szerző könyve utolsó két fejezetében visszatér az ajánlásban elmondottakhoz, hogy kiknek nem ajánlja a könyvet. Nem a lepcsesszájúaknak, a hízelkedőknek, a vádaskodóknak, a sugdolózóknak, a pletykálkodóknak, sem pedig a tudásukban felfuvalkodottaknak.

A könyv témája, amint erre a szerző már az ötvenkilencedik fejezetben is utalt: a munka tárgya maga a „stirring" volt.[29] Figyelmeztet, hogy e könyve elolvasása sem szükségszerűen a megfelelő „stirring"-et „indítja be:"

> Akik olvassák vagy hallják ezt a könyvet, és közben úgy érzik, tárgya jó és kellemes dolog, még nem feltétlenül hivatottak a szemlélődésre, csak mert a könyv olvasásakor kellemes indulat támad bennük. Mert kellemes érzés fakadhat kíváncsi értelmükből, és nem a kegyelem szólítása. (Losonci 106.)

> Szeretném világossá tenni, hogy nem mindazok kaptak meghívást a szemlélődésre, akik elolvassák (vagy végighallgatják) ezt a könyvet, bármennyire is tetszik nekik. Könnyen lehet, hogy tetszésük merő kíváncsiságból származik, nem pedig a kegyelem szólítása kelti bennük. (Lukács 117.)[30]

A „Stirring" megvizsgálására és megtisztítására buzdítja a szerző az olvasót a könyv végén. A kegyelem késlekedése, a beteljesületlen vágy próbára teszi az embert:

> A legbiztosabban úgy dönthetjük el, hogy valaki a szemlélődésre kapott-e meghívást, ha megfigyeljük, hogyan viselkedik olyankor, amikor újra megtalálja a kegyelem elveszett ajándékát. Ha ugyanis hosszú késlekedés után, mialatt képtelennek érezte magát a szemlélődésre, vágya nagyobb erővel jelentkezik, és mélyebben sóvárog a szeretetre – annyira, hogy a korábbi halálos fájdalmak semmiségnek tűnnek a rátalálás örömához képest… akkor nem kell félnie a tévedéstől, s nyugodtan elhiheti, hogy Isten hívja meg a szemlélődésre, függetlenül

travayle, with help of grace. And the tother aboven – that is to sey, *the steryng of love – that is the werk of only God*. And therfore do on thi werk, and sekirly I behote thee it schal not fayle on Hym." (Hodgson 61.)

29 „the werke of this book be clepid a steryng" (Hodgson 110.)

30 „Alle thoo that redyn or heren the mater of this book be red or spokin, and in this redyng or hering think it good and likyng thing, ben never the rather clepid of God to worche in this werk, only for this likyng steryng that thei fele in the tyme of this redyng. For paraventure this *steryng* cometh more of a kyndely coriousté of witte then of any clepyng of grace." (Hodgson 130-131.)

attól, hogy mennyire bűnös ember most, vagy milyen volt a múltban. (LUKÁCS 118.)[31]

Összefoglalás

Tanulmányunkban a „stirring" szó jelentésének különböző árnyalatait vizsgáltuk a híres 14. századi középangol misztikus elmélkedés eredeti szövegének szoros olvasásával. Egyrészt azért lettünk e fogalomra figyelmesek, mert a szerző a szövegben feltűnő gyakorisággal használja a kifejezést; másrészt azért, mert a szerző írt erről a témáról ilyen címen egy külön értekezést is; s végezetül azért, mert a mai angol nyelvben nincs ennek a jelenségnek, illetve középangol kifejezésnek általánosan elfogadott megfelelője. Ez egyértelműen kiderült Clifton Woltersnak a mai angolra történt fordításából is, hiszen a modern angol fordító legtöbbször csak körülírva, de sohasem következetesen adja vissza az eredeti fogalmat.

Minden fordítás egyúttal értelmezés is, ezért vontunk be vizsgálódásainkba két magyar fordítást is. Lukács László fordítása úttörő esemény volt a maga idejében, ám – akárcsak Wolters – ő sem törekedett a szó következetes visszaadására. Nála is inkább körülírással találkozunk, többféle változatban. Így az olvasó figyelmét elkerüli, hogy tulajdonképpen miről is van szó a könyvben, mi annak egyik fő mondanivalója.

Az Erasmus Kiadó hét évvel későbbi vállalkozásából nem derül ki, hogy a szöveg magyarul már megjelent a Vigilia Könyvek sorozatban, mint ahogy az sem, hogy Losonci Gábor, a fordító ismerte-e Lukács László szövegét.

Losonci viszont talált a „stirring"-re egy igen frappáns megoldást: „moccanás." Véleményünk szerint ezzel a fogalommal a fordító ugyanazt fejezi, amit a 18. században Jonathan Edwards a vallási „affection" kifejezéssel, amelyet főművének 2007-es magyar kiadásában Pásztor Péter első látásra meghökkentően, de mégis találóan az „indulat" szóval adott vissza, utalva ezzel az Újszövetségre, nevezetesen Fil 2,5 leggyakoribb magyar fordítására („az az indulat legyen meg bennetek"). Az eredeti bibliai szövegben ugyanaz a „*phronein*" kifejezés olvasható, amely Mt 16,23-ban („nem az Isten szerint gondolkozol"). A bibliai görög kifejezés egyszerre jelent gondolkodást, beállítódást, érzést, akaratot, irányultságot, lelkületet.

Tézisünk az, hogy a „stirring" mint „moccanás" is végeredményben ugyanazt jelöli, mint az „indulat," ami felülről jön, megérinti a szemlélődő szívét, mire az

[31] „And this is one of the rediest and sovereynist tokin that a soule may have to wite bi, whether he be clepid or not to worche in this werk: yif he fele after soche a delaying and a longe lacking of this werk, that when it cometh sodenly as it doth, unpurchasid with any mene, that he hath than a gretter fervour of desire and gretter love-longing to worche in this werk, than ever he had any before, insomochel that oftymes I trowe he hath more joie of the fynding therof, then ever he had sorow of the lesing. And yif it be thus, sekirly it is a tokin verrey withoutyn errour that he is clepid of God to worche in this werk, whatsoever that he be or hath ben." (Hodgson 132.)

„beindul" (megért), sőt „elindul" (Isten felé), és talán „megindul" (például mások nyomorúságán).

A „stirring", a „moccanás", akárcsak az edwards-i „affection," mint „indulat" az isteni jelenlét felé való nyitottá válás, vagyis az istenszeretet és az istentapasztalat eszköze. A szerző ugyanakkor joggal figyelmezteti az olvasót, hogy a „stirring"-jét vizsgálja meg, mert az jöhet rossz, számára káros irányból is.

Láttuk, hogy a könyv végén a szerző rámutat, hogy a „stirring" nemcsak egy fontos motívum nála, hanem az egész könyv is e fogalom tisztázásának célját szolgálta. Sajnálatos azonban, hogy ezt a végső konklúziót: „*the werke of this book be clepid a steryng*," még Losonci is csupán „kellemes indulat"-ként adja vissza, bár ezzel is igazolja tézisünket, miszerint a „stirring" mint „moccanás" és mint „indulat" egy és ugyanaz.

Tibor Fabiny
The Concept of Stirring in the Cloud of Unknowing

The practical spiritual guidebook The Cloud of Unknowing was written in the latter half of the 14th century by an anonymous English monk who counselled a young student to seek God not through knowledge but through what he speaks of as a "naked intent" and a "blind love" which the author calls "stirring."

The paper studies the shades meaning of this term which occurs more than sixty times in the mystical treatise. The author of The Cloud wrote some further treatises, one of them entitled A Pistle of Discretcioun of Stirings where he paternally warns his 'goostly freend in God' of the possible double provenance of stirrings. Following Richard of St. Victor, he makes the distinction of "two mights" in a man's soul: "reason" and "affection:" "through reason we know, and through affection we feel or love." A strikingly similar distinction is made between "the two faculties" in Jonathan Edwards' A Treatise on Religious Affections (1746) where the American author calls the first (rational) faculty "understanding," and the one which has to do with the inclination of the heart, "affection." This latter faculty is translated into Hungarian as "indulat."

Our anatomy of various connotations of "stirring" is substantiated by strutinizing the modern English translation of The Cloud by Clifton Wolters (1961) and two Hungarian translations, one by László Lukács (1987) and the other by Gábor Losonci (1994). Losonci found the brilliant Hungarian word „moccanás" which best corresponds to the original "stirring." The translator uses this almost as frequently as the original author uses "stirring."

However, at the end of the Hungarian translation of The Cloud Losonci uses "indulat" rather than "moccanás," which is not entirely consequent to his otherwise faithful project. Nevertheless, this solution supports our thesis, namely, that "moccanás" and "indulat," i. e. "stirring" and "affection" are ultimately one.